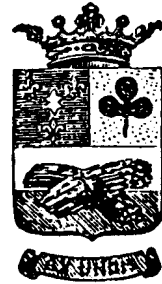

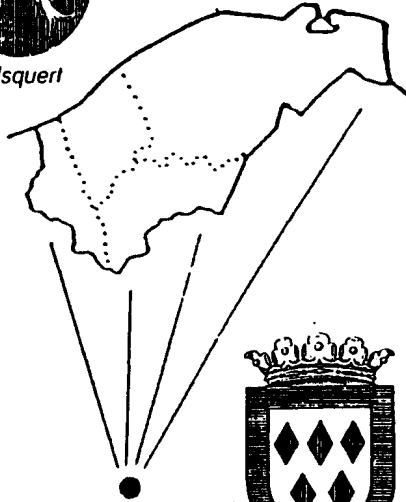
Usquert

Uithuizen

Warflum

Uithuizermeeden

Kantens

HALFJAARLIJKS BERICHT HISTORISCHE KRING voor Noordelijk Hunsingo

september 1997 nr. 15.

HISTORISCHE KRING

voor noordelijk Hunsingo

HALFJAARLIJKS BERICHT

ISSN 0928 - 5652
september 1997.

no. 15

INHOUD

Mededelingen van het bestuur	pag. 2
Contributie 1997	
Bijeenkomst met de donateurs	
Mededelingen van de redactie	pag. 2
Verslag vorige bijeenkomst	pag. 2
Jaarverslag 1996	pag. 3
Meer dan 20 Eeuwen Stitswerd bekeken, deel 4 en slot door M.A. Holtman	pag. 5
Acta Consistorii Warffumensis, deel 5	
Door C.G. Reiners	pag. 7
Graanwegers of korenschalen door M.A. Holtman	pag. 10
Het Hoogeland als woongebied door de eeuwen heen	
Door M.A. Holtman	pag. 14

REDAKTIE

M.Th. ten Bos en J. Toonstra.

Redactieadres: Oostervalge 12, 9989 EJ Warffum. Tel. 0595-422318

BESTUUR VAN DE STICHTING HISTORISCHE KRING

J.P.J. Knol, voorzitter, Postbus 29, 9989 ZG Warffum, tel. 0595-422380

J. Toonstra, secretaris, Oostervalge 12, 9989 EJ Warffum. tel. 0595-422318

M.Th. ten Bos, penn.m, de Laan 80G, 9981 GR Uithuizen, tel. 0595-431299

M.A. Holtman

C.G. Reinders

mw. A.C. van der Werf

G. Broekhuizen

J.F.B. Zuidema

Er mag geen werk uit dit blad worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Mededelingen van het bestuur

Contributie

Voor zover dit nog niet is gebeurd worden donateurs en bestuursleden verzocht de contributie over 1997 voor 15 oktober a.s. over te maken op bankrekening 90.03.36.579 ten name van de Historische Kring, Warffum onder vermelding van DONATIE 1997.

De meesten van U hebben dit reeds gedaan, maar ieder heeft helaas nog geen gehoor gegeven!

Ook kunt u storten op gironummer 857400 ten name van de Verenigde Spaarbank Winsum/Warffum onder vermelding van bovengenoemd bankrekeningnummer bij de omschrijving. Minimum contributie f 20,-

Donateursbijeenkomst

De donateursvergadering zal zijn op vrijdag 24 oktober 1997 om 20.00 uur in het doprshuis het "Het Schienvat" te Kantens. De heer C.G. Reinders zal ons vertellen over "Kerken van gebakken klei".

Mededelingen van de redactie

Voor het komende nummer van het halfjaarlijks bericht van maart 1998 is het volgende schema gemaakt:

uiterste datum inzenden kopij	week 4	19 - 25 januari 1998.
lezen en correcties	week 5	28 jan. - 1 febr. 1998.
typen, kopiëren, gereedmaken voor verzenden.	week 6 t/m 8	2 - 22 februari 1998.

VERSLAG VAN DE VORIGE BIJENKOMST.

Op vrijdagavond 21 maart jl. werd deze bijeenkomst gehouden in het Bommelhoes te Uithuizermeeden.

De bekende heer Wigbold Wieringa uit Wirdum sprak hier over wierden en dijken toegelicht met prachtige dia's. De spreker vond onder de dertig toehoorders een aandachtig gehoor. Na afloop werden door Wieringa nog een aantal vragen beantwoord. Er werden ook nog drie nieuwe donateurs ingeschreven. Al met al dus een geslaagde avond.

J AARVERSLAG 1996.

BESTUUR.

In het bestuur kwam verandering, doordat de heer E. de Boer bedankte als bestuurslid. In deze vacature kon nog niet worden voorzien. Er zijn in totaal 6 bestuursvergaderingen gehouden.

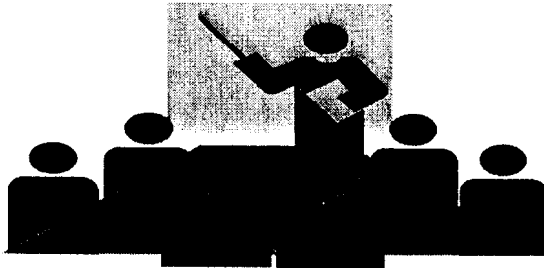
DONATEURS.

Op 31 december was het aantal donateurs 77 tegen 72 het vorig jaar.

De herkomst van de donateurs is als volgt:

Warffum 20(+1), Usquert 14(+2), Kantens 4, Zandeweer 2, Uithuizen 13 (+1), Uithuizermeeden 8(+1), Roodeschool 1, Middelstum 2, overige in de prov. Groningen 3(+1), overige Nederland 10(+1), buitenland 2.

BIJEENKOMSTEN.

Op 22 maart werd in de Hervormde kerk te Breede doors drs. M.C. Scheers een lezing met dia's gehouden over het werk van de Stichting "Het Woonhuismonument". De tweede lezing was op 25 oktober in het hotel-restaurant " 't Oldörp" bij Uithuizen. Hier sprak mevr. Drs. E.A.J. Ast-Boiten over de oude Groningen klederdracht.

HALFJAARLIJKS BERICHT.

Deze verscheen in maart en september. Het type-werk werd verricht door

mevr. A.E. Kremer-ten Bos te Uithuizen.

SCHENKINGEN en BRUIKLENNEN.

-via J.P.J. Knol:

van de fam. Harrenstein te Warffum een brief van B.H. Broekema, verzonden vanuit het Kamp Westerbork;

van de heer J.G. Boerma te Rottum drie cahiers met tekeningen over verkoop/verhuur van boerderijen, aangetekend door J. Boerma.

-via G. Broekhuizen een aantal notulen- en kasboeken van Noordelijke Veilingverenigingen.

-via C.G. Reinders een notulenboek van de Jeugdvereniging "Immanuël" (1960-1965) te Warffum en een streekplan van de prov. Groningen.

-via J. Toonstra een huurboekje van een boerderij onder Warffum. Van J.J. Zanstra te Rotterdam een stempel van de voormalige avondtekenschool te Warffum.

-van M.Th. ten Bos te Uithuizen, Uithuizen een boekje met spreekwoorden en gezegden.

-van de redactie van "Op en om de Terp" te Warffum 11 uitgekomen nummers van het dorpsblad.

Van de heer T. Juk te Hattem een bedrag groot f. 250,- , voor het werven van donateurs en kwaliteitsverbetering van het Halfjaarlijks Bericht.

-van de Stichting tot behoud van het Berlagehuis te Usquert een bedrag groot f. 1000,-. Dit bedrag te besteden aan één of meer activiteiten die betrekking hebben op het gebied van de voormalige gemeente Usquert.

ACTIVITEITEN.

Boek Historie van Usquert.

Dit kwam in dit verslagjaar gereed.

Het eerste exemplaar werd op vrijdagmiddag 14 juni overhandigd aan mr. E.A.J. Smidt, burgemeester van de gemeente Eemsmond. Het tweede exemplaar was voor de eindredacteur Geert Klok. De bijeenkomst vond plaats in het sfeervolle Zielhoes te Noordpolderzijl.

Project beeld of i.d. ter herinnering aan Liudger-Bernlef.

Er worden pogingen in het werk gesteld, om te komen tot de plaatsing van een dergelijk object.

Herdenking H. Molema.

In 1997 zal de 100^e sterfdag van Helmer Molema, zamensteller van het eerste Groninger Woordenboek worden herdacht.

Daartoe is een commissie samengesteld. Namens de Historische Kring hebben hierin zitting de heren J.P.J. Knol en J. Toonstra. Verder maakten hier deel van uit drs. H. Feenstra en drs. K. Strengers-Oldenkalter namens het Museum 't Hogeland, mevr. Drs. J. van Keulen van het Rijksarchief Groningen en streektaalfunctionaris dr. Siemon Reker.

Onderzoek Oude Perceelsnamen.

Dit onderzoek is nog steeds gaande.

Diversen.

-Adviezen werden uitgebracht aan de gemeente Eemsmond (2 straatnamen te Warffum) en de Stichting Dorpsbelangen Warffum (Oorlogsmonument).

-Op maandag 5 februari had in Warffum een bijeenkomst plaats met de Historische kring van Baflo.

-Het depot op de verdieping van Vriesenstein werd verder onder handen genomen.

-Enige bestuursleden bezochten de uitreiking van het boek "Uithuizermeeden in woord en beeld op oude prentbriefkaarten" van Teun Juk op 26 oktober in de Ned. Herv. Kerk te Uithuizermeeden.

M EEUWEN STITSWERD BEKEKEN, deel 4 en slot, door M.A. Holtman.

De wierdegrond in Stitswerd is rond 1910 verkocht aan Terpstra van Leens en scheepsbevrachter Meier van Onderdendam. Bakker werd chef van de afgraving. Hij was in de kost bij kuiper Gerrit Bakker. Het was een oom van Gerrit en Gerrit's zuster Froukje deed de huishouding. Er was weinig vraag naar de Stitswerder wierdegrond. Een schipper met zijn twee zoons kwam er soms afgraven. En dan moest Geert Jonkman met de railkarren de grond afvoeren naar het schip. Omdat de grond afliep naar de haven moest je vreselijk oppassen, dat je met railkar en al niet te veel vaart kreeg, waardoor je over het schip aan de andere kant eraf donderde. Een schip kon 60 ton wierdegrond bergen en dat moest er in één dag ingemend worden. Daarvoor kreeg Jonkman dan maximaal f 15,- uitbetaald.

Soms kwamen er wierdegravers van ver en die sliepen in een oude keet op het terrein. Later woonde Eme van der Weg als vrijgezel in die keet en kwamen alle jongens uit Stitswerd en omgeving er kaarten, pijltjes gooien enz. Maar politiemann Mulder van Kantens verdacht Eme ervan, dat hij stiekum een borreltje schonk, want de jongens zongen soms wel erg hard. Maar dat was niet het geval. Op oudejaarsavond deed Mulder er een inval. Maar de jongens zaten er te pinda's doppen. Toen haalde Mulder de burgemeester en mocht er huiszoeking worden gedaan. Ondanks het feit, dat die avond wel drank aanwezig was geweest, kon Mulder niets vinden. De andere jongens waren al naar huis gegaan en hadden de drank meegenomen. Het heette, dat er veel klaverzaad in de wierdegrond zat en dat botte het volgende jaar weer uit, volgens de schippers en de bevrachter.

Het is natuurlijk ook mooi meegenomen, dat er vroeger reeds is gepubliceerd over dit onderwerp. Hieronder een uittreksel van "50 jaren terpenonderzoek 51e jaarverslag van de Vereniging voor terpenonderzoek" met enkele persoonlijke opmerkingen van de schrijver er tussendoor.

Waterbolk schrijft aan Elema jr. te Toornwerd, dat we het bestaan van een ringdijk rond de wierde te gemakkelijk hebben aangenomen.

Het verbazingwekkende is, dat schrijver van dit artikeltje duidelijk in Stitswerd een ringdijk als vergroting om de wierde vond. Niet als dijk met daarbinnen een soort meer waarin huizen op palen zouden staan. Dat was in de 19e eeuw nog de algemene mening.

En W. Haarnagel schrijft op pag. 13 van dit verslag, dat er op 26 Dec. 838 een stormvloed was aan de Friese kust zo hoog als de duinen voor de kust waren. Dit staat in de Prudentius von Troyes in de Monumenta Germaniae. In de tweede en derde eeuw was reeds de radiale indeling gewoonte, blz 16.

De afgraving van de wierde Rottum is in 1906 begonnen. Volgens een mededeling van J. Oost Elema van Middelstum had deze wierde twee humuslagen aan de kant, waaruit duidelijk blijkt, dat de wierde later is uitgelegd.

En in het profiel van de afgegraven wierde in Kantens is een ophoging of dijk van klei in de wierde zelf zichtbaar maar ik betwijfel of het een stuk ringdijk is, daar ook daarbuiten zwarte lagen liggen. In Rottum waar ik af en toe wel eens kom, ben ik begonnen de juiste diepte aan te tekenen van scherven die men zelf uit de wand neemt. Ik heb hier b.v. voor mij liggen

1 Een scherf aardewerk, dun, goed gebakken vermengd met kwartsgruis uit de zwarte laag bijna op den bodem der wierde

2 Een scherf, zwart vermengd met schelpgruis uit een aslaag met potscherven 2 meter diep

3 Een scherf van Karolingisch aardewerk grijsachtig wit met gele versiering 1,50 m. diep aldus oost Elema op pag. 49.

En over Westerwijtwerd: een eigenaardig laag rond perceel aan de kant der wierde is denkkelijk de slotgracht van een oude burcht geweest, dat in't midden daarvan in 't water was opgemetseld, er kwam ten minste een hoop kloosterstenen uit. pag. 51. Dat ronde stuk grond heet nu nog Het Rondeel.

De wierde van Rottum is ongeveer 12 tot 13 h.a. groot en het hoogste peil zal ongeveer 5 meter zijn. pag 52.

Pag. 56 De heer J.H. Dethmers te Stitswerd is belast met het taxeren der wierden in Groningen voor de vermogensbelasting. Hij is ook de ondernemer van de afgraving der wierde te Rottum en de zoon van de heer Dethmers van Toornwerd. Hij vertelt, dat de bodem aan de randen van de wierde ongeveer 1 meter hoger ligt, dan de bodem van het centrum. Dit komt niet door inpersing, maar door verhoging van het omliggende land na de vestiging van de eerste bewoners, volgens hem.

In dit boek wordt eveneens verondersteld, dat de Zeeuwen evenals de Friezen vliedbergen hebben en daarom de oudste Zeeuwen van Friese afkomst moeten zijn. Volgens sommige schrijvers moeten er in de eerste eeuwen potstallen zijn geweest, want dan blijft de mest haar structuur behouden, blz. 79. In Britsum ligt de zool van de terp op ong. 2,50 m onder het maaiveld, blz 81.

Aan de noordwestelijke kant van de wierde zal door de heersende noordwestenwinden afslag gepleegd worden en aan de zuidoostelijke kant zal slib worden afgezet. blz. 83

Einde citaten uit dit jaarverslag. En nog een persoonlijke mening van de schrijver: zou het niet wenselijk zijn, dat we niet langer in ruilverkavelingsverband grond moeten inleveren voor de aanleg van bos, maar in plaats daarvan onze wierden gaan beschermen? Groningers vinden bossen prachtig, als ze in Drenthe of nog verder weg liggen.

-einde-

A CTA CONSISTORII WARFFUMENSIS, deel 5 door C.G. Reinders.

3 januari 1649. Censura morem gehouden, maar er deden zich geen swaericheden voor.

23 maart 1649. Wijme Luitjens verzuimt de zondagse eredienst zo vaak, dat ze wordt bedreigd met tuchtmaatregelen. Haar verontschuldigungen zijn voor het consistorie onvoldoende en ze belooft beterschap. Redger Egbert Dercks en zijn vrouw klagen over de strenge discipline van de kerkeraad, waardoor ze nu reeds zo lang van het Avondmaal zijn gesuspendeerd. Secretaris Meinardi rekt hun zaak eindeloos om hen van het Avondmaal af te houden. De kerkeraad heeft hier begrip voor en zal contact opnemen met Groningen en de predikant of de kerkeraad van de kluft waarin Meinardi woont, om de zaak bij te leggen. Geruime tijd hebben de diakenen het consistorie versterkt, maar doordat er in maart een nieuwe ouderling is gekozen en bevestigd, is dat nu niet meer nodig. De diakenen worden bedankt voor de bewezen diensten. Voortaan worden de acta weer getekend door beide predikanten en de ouderlingen Gossen Willems en Edzo Fockes.

29 juni 1649. Naar aanleiding van de kwestie Meinardi heeft de pastor van Warffum zich gericht tot ds. Piccart en burgemeester Tjassens van Groningen. Redger Egbert Dercksen en zijn vrouw Tietje wensen verzoening met de Meinardi's, terwijl Tietje zegt zich sedert lang met de vrouw van Meinardi te hebben verzoend. Omdat Meinardi de zaak bewust op de lange baan schuift laat de kerkeraad Tietje weer toe tot het Avondmaal.

30 september 1649. Omdat secretaris Meinardi de zaak eindeloos rekt, vraagt redger Egbert Dercksen weer toelating tot het Avondmaal. Vanwege zijn eigen onvoorzichtigheid is de redger echter wel de voornaamste oorzaak van het geschil. Hij wordt nog eens ernstig vermaand en daarop weer toegelaten.

4 januari 1650. Ingekomen is een brief van het echtpaar Meinardi met een verwijt aan het consistorie, dat Egbert Dercksen en Tietje, zonder dat zij daarvan in kennis zijn gesteld en zonder verzoening weer aan het Avondmaal mogen. Hij eist dat beiden weer worden gesuspendeerd.

Na zorgvuldige overweging besluit het consistorie aan deze eis geen gevolg te geven, omdat Meinardi geen duidelijke bewijzen heeft geleverd.

10 april 1650. Censura morem gehouden, zonder swaericheden; de nieuwe leden worden voorgesteld en aangenomen.

19 juni 1650. Ellusjen Dercks, de vrouw van secretaris Meinardi verschijnt voor de kerkeraad met twee attestaties; de ene van meester Laurents schilder gedaan voor notaris en getuigen en de ander van Jurjen Jurjens, beëdigd voor burgemeesters en raad van Groningen betreffende al het kwaad dat Tietje de vrouw van redger Egbert Dercks over de vrouw van de secretaris had uitgestort, met het verzoek Tietje opnieuw van het Avondmaal te weren. Het consistorie kan dit verzoek niet naast zich neerleggen, maar stelt wel als voorwaarde dat secretaris Meinardi voor de eerstkomende Avondmaalsviering Tietje voor het gericht daagt.

Daarmee gaat de secretarisvrouw akkoord en Tietje zal van dit besluit in kennis worden gesteld. Reeds aanstaande vrijdag zou het onderzoek door het gericht plaatsvinden.

10 juli 1650. Pieter Remmerts zal vanwege zijn ongeregelde huishouding worden gesuspendeerd. Hij is niet thuis, maar schoolmeester Rolef zal het hem aanzeggen. Nieuwe lidmaten en zij die van elders binnenkwamen worden toegelaten tot het sacrament.

9 oktober 1650. Doordat het proces tussen secretaris Meinardi en de vrouw van redger Egbert Dercks nog loopt, kan zij nog niet tot het Avondmaal worden toegelaten. Dit is het laatste bericht aangaande een langdurige kwestie. Redger Egbert Dercks zelf wordt door het gericht hier aangeklaagd wegens een valse attestatie de vita en moet dus ook worden gesuspendeerd, wat hem door ds. Sibelius is aangezegd. Omdat Roelof Alberts afgelopen zaterdag stomdronken was, zal schoolmeester Roelef hem aanzeggen, dat hij zich dient te onthouden.

30 december 1650. Redger Egbert Dercksen is door het gericht veroordeeld voor zijn misdrijf en moet zich dus onthouden.

26 maart 1651. Geertruydt, de vrouw van Claas Jansen heeft tot ergernis der burens zo'n hooglopende ruzie met haar man gemaakt, dat meester Roelof haar moet aanzeggen, dat ze is gesuspendeerd; tevens zal hij haar vermanen tot liefde. Geciteerd en verschenen is Claas muller. Hij en zijn wijff verzuimen dikwijls de eredienst en spreken kwaad van ds. Sibelius, die in zijn preek de dieverijen van molenaars had veroordeeld, waardoor zij zich in hun eer en goede naam voelden aangetast, want hij was in die dienst de enige aanwezige molenaar. De kerkeraad echter meent, dat hij zich voelde aangesproken vanwege zijn slechte geweten. Vanwege het verwekken van ergernis moeten Claas en zijn vrouw zich van het Avondmaal onthouden.

25 juni 1651. Pastor Sibelius zal Claas Muller en zijn vrouw vragen of ze spijt hebben van de verwekte ergernis; mocht dit het geval zijn, dan worden ze weer toegelaten tot het sacrament.

Sieke Fries en zijn vrouw hadden slaande ruzie gehad met Peter Remmerts en diens echtgenote; ze worden alle vier gesuspendeerd en de zaak zal aangegeven worden bij de tegenwoordige richter, jonker Sickinge. Het redgerecht in de rechtstoel van Warffum en Breede ging vanouds van jaar tot jaar om langs 36 gerechtigden. De meeste beurten in de omneganck waren in handen geraakt van de bezitters van de Warffumborg en de Breedenborg. Op Hemelvaartsdag werd de redger aangezwoen.

1 oktober 1651. Reijner Schreur was dronken geweest en had zijn vrouw buitenshuis, onder de molen geslagen. Hij is geciteerd maar niet verschenen en meester Roelef zal hem aanzeggen dat hij zich voor dit maal moet onthouden. Suwke Schroer zou moeten uitleggen waarom hij van het Avondmaal was weggebleven, terwijl hij zich toch voor de kerkeraad met Peter Jansen had verzoend; hij komt echter niet opdagen. In de plaats van Edzo Fockes moet een nieuwe ouderling gekozen worden; ds. Sibelius zal met primus collator jonker Feyo overleggen.

7 januari 1652. De pastor van Warffum zal Reijner Schroer en Dieuwke Jurjens tot verzoening manen. De kwestie van de nieuwe ouderling wordt naar een volgende vergadering verschoven.

17 april 1652. Na rijp beraad wordt Hindrick Raincks gekozen tot nieuwe ouderling; hij zal aan de gemeente worden voorgesteld.

21 juli 1652. Er doen zich geen problemen voor en tegen de nieuw ingekomen worden geen bezwaren ingebracht, zodat ze worden toegelaten tot het sacrament.

13 oktober 1652. Hindrick Raincks is drie maal aan de gemeente voorgesteld, tegen hem zijn geen bezwaren ingebracht, zodat hij komende vrijdag kan worden bevestigd.

5 januari 1653. Er waren geen swaericheden; de nieuwe leden zijn toegelaten. Het verslag wordt voor het eerst ondertekend door ouderling Hindrick Raincks.

24 april 1653. De weduwe Griete Derx was erg teleurgesteld in de weduwnaar Derck Hindrix, die zijn trouwbelofte niet na zou willen komen; Derck had haar zelfs geld aangeboden. Volgens Derck is er echter geen sprake van een absolute trouwbelofte en met het geld had hij geen enkele bedoeling gehad. Beiden worden vermaand tot verzoening en vrede. Voor deze ene keer is het verslag geschreven door ds. Aikenius Schepel van Breede, omdat op 13 maart 1653 ds. Sibelius was overleden. Zijn grafsteen met een latijns opschrift ligt in het middenpad van de kerk; wapen en helmteken tonen een iets opspringend rennend hert.

5 juli 1654. Voor het eerst zijn de acta genoteerd door ds. Gerhart Averagesch, hij was gekomen van Zeerijp en zou op 2 februari 1664 in Warffum overlijden. Hoewel ze elkaar de hand hadden gegeven, heeft Griete Dercks zich nog steeds niet verzoend met Derck Hindricks, Griete zal nog eens vermaand worden.

Tyaert Bartels heeft tijdens een hooglopende ruzie zijn vrouw mishandeld, waarop zij het huis uit vluchtte. Schoolmeester Roelef zal hem aanzeggen, dat hij zich deze keer van het Avondmaal dient te onthouden. Suke Tryp leeft ook in onmin met zijn vrouw, zij zullen door ds. Aversch vermaand worden.

11 oktober 1654. Griete Derks heeft zich nog steeds niet verzoend met Derck Hindricks, ze heeft hem nu zelfs voor het gericht gebracht; ze wordt van het Avondmaal geweerd. De pastor van Warffum zal aan Tyaert Bartels vragen of hij spijt heeft van de door hem gegeven ergernis; zo ja, dan mag hij weer aanzitten. Ouderling Hindrick Raincks is verhuisd naar Holwierde en daardoor is er weer een vacature in de kerkeraad. Pastor Aversch zal met jonker Sickinge ruggespraak houden aangaande de opvolging. Tegen de nieuwe lidmaten worden geen bezwaren ingebracht.

20 november 1654. De zaak van Griete Dercks tegen Derck Hindricks is eerst door de redger en daarna door de predikant en ouderling Goossen Willems afgedaan. Griete heeft schriftelijk verklaard met Derck vrede te zullen houden; ze wordt nog eens berispt omdat ze oneerbieding over het consistorie had gesproken en is daarna weer welkom aan het Avondmaal. Daar de pastor vond dat Tyaert Bartels nog weinig berouwvol was, blijft hij gesuspendeerd, te meer daar hij onlangs Sijmen Alberts met een slachtersbijl had geslagen.

Eenparig wordt Jacob Tomes gekozen tot ouderling als opvolger van Hindrick Raincks; de predikant zal zijn verkiezing bekend maken, daarop volgt publikatie volgens de regels der kerkorde en dan kan de bevestiging plaatsvinden.

-wordt vervolgd-

GRAANWEGERS OF KORENSCHALEN, door M.A. Holtman.

Veel van onze donateurs hebben een graanweger of korenschaal, zonder de juiste betekenis van dit werktuig te begrijpen of de vele onderlinge verschillen thuis te kunnen brengen. Vandaar het volgende verhaal.

Er zijn een vijftal akkerbouwers in ons gebied die deze schalen verzamelen.

Een korenschaal is een werktuig, waarmee het hectolitergewicht van granen kan worden bepaald. Het heeft een inhoudsmaat voor het graan, een bijna identieke maat als drager voor de gewichtjes, een balansje of evenaartje, een strijkertje om de maat af te strijken en 9 of 10 gewichtjes voor de bepaling van het hectoliter- of mudgewicht. Tot 1823 waren de gewichtjes ongeijkt en droegen het opschrift 60, 40, 20, 10, 5, 4, 3, 2 en 1. Inplaats van de laatste twee waren er soms ook wel drie gewichtjes van 1.

Ze gaven meestal het gewicht aan in Groninger ponden (492,2 gram) per Groninger mudde van 91 liter.

In 1820 kwam het metrieke stelsel in gebruik in Nederland en vanaf 1823 moesten de korenschalen ook metriek gemaakt worden. Dat hield in, dat de maten een inhoud moesten hebben van een Ned. Kop (liter), een half kop, twee maatjes (deciliters) of één maatje. Deze maten moesten worden geijkt op die inhoud. En de gewichten die erbij werden gebruikt kregen toen de volgorde 40, 30, 20, 10, 5, 4, 3, 2, 1 en 1/2. Nu gaven ze het gewicht voor een Nederlands Mudde (hectoliter) in Nederlands Ponden (kilogrammen) weer en ook deze gewichtjes moesten worden geijkt. Ze moesten in verhouding tot de maten staan en omdat een hectoliter 100 liter is, moesten de gewichtjes voor de kopsmaat (liter) dus een eenheid van een honderdste van een kilogram bezitten, 10 gram. De gewichten voor de halfkopsmaat van 5 gram, die van twee maatjes van 2 gram en die voor een maatje van een gram. En op de gewichten moest naast het aantal het opschrift G.-G. staan, als aanduiding dat het graangewicht was. Maar de bepaling van het hectolitergewicht moest in 't vervolg gebeuren met een omrekeningsschaal, want het graan voegt zich in een kleine maat veel lossen, dan in een halve hectolitermaat door de druk in zo'n hoge maat. Want al was de verhouding goed, de uitkomst klopte niet meer met de werkelijkheid.

De handelaars waren er niet van gediend om deze nieuwe schalen te moeten gebruiken. Van de schalen van 1 NED. KOP en 1 NED. MAATJE zijn slechts enkele gemaakt. In de hele provincie Groningen ken ik slechts 1 schaal van een maatje (in Warffum) en geen enkele van een kop.

Op de Groninger graanbeurs werden tot 1868 alle graanmonsters gewogen door de beursmeester met zo'n kleine schaal en het graan werd verkocht per mud of hectoliter met het aantal ponden of kilogrammen dat door de beursmeester was berekend. De meer ontwikkelde boeren van het Hoogeland waren het met deze gang van zaken niet eens.

Slechts enkele boeren hadden, evenals de molenaars een grote evenaar, waarop ze de mudden graan konden wegen. Dat kwam niet veel voor, want de meeste boeren hadden alleen een halfmudsvat. Twee halfmudsvaten gaven een mud of zak graan en daarnaar werd immers de prijs berekend. Maar de boeren die zelf konden wegen, ontdekten dat het berekend gewicht op de korenbeurs niet klopte met het echte gewicht.

Bij het oude systeem werd het graan dus afgeleverd in zakken van een Groninger mudde. En de hoeveelheid werd aangegeven in Groninger ponden per mud. Maar het graan dat op de Groninger korenbeurs werd verhandeld, ging grotendeels naar Amsterdamse graanhandelaars en die wilden weten hoeveel Amsterdamse ponden (494 gram) in een

Amsterdamse zak van 83,2 liter gingen. Dus ook soortelijk gewicht berekenen, maar dan in andere grootheden. Zij hadden daarom een korenschaal met een andere inhoud dan de Groninger boeren.

Die van de boeren was gebaseerd op het Groninger maatje van 0,36 liter en de gewichtjes waren in verhouding daarmee. Een Groninger maatje was 1/16 Gron. spint en de spint was 1/16 Gron. mudde. Maar de Amsterdamse handelaars en de meeste Groninger makelaars gebruikten Amsterdamse schalen. Die hadden een inhoud van een hele, een halve, een kwart of een enkele maal ook een achtste Amsterdams kop met de daarbij behorende gewichten. Het Amsterdams kop had een inhoud van ong. 0.87 liter. Een kwartkops korenschaal uit Amsterdam had dan een inhoud van ongeveer 0.22 liter ofwel 220 milliliter. Kwart- en achtstekops korenschalen werden nagenoeg niet gebruikt door handelaars, omdat daarmee niet zuiver het mudgewicht kon worden bepaald. Het waren meer boerenschalen, evenals de latere Nederlandse maatje- en dubbelmaatje schalen. Bij deze Groninger en Amsterdamse korenschalen hoorden dus gewichtjes van 60, 40, 20, 10, 5, 4, 3, 2 en 1 eenheden. En een ijzeren evenaar.

Dus de oudere schalen kunnen verdeeld worden in Amsterdamse en Groninger schalen. De eenheden van gewicht van Amsterdamse schalen van een heel, een half, een kwart en een achtste kop is dan ongeveer 5.24, 2.62, 1.31 en 0.65 gram per eenheid. En van de Groninger korenschalen van 2 maatjes een eenheid van 3.84 en van de maatjes korenschaal een eenheid van 1.92 gram. Maar er zijn ook veel tussenmaten. Om te kunnen bepalen tot welke categorie schalen een bepaalde maat behoort, moet men dus de eenheid kennen van massa der bijbehorende gewichten en de inhoud van de schaal.

Het einde van het gebruik van de korenschalen.

Op 27 Sept. 1876 bericht de Groninger ijker chef van dienst J. de Boeufft aan de ijker chef van dienst Wennekens te Amsterdam, dat het graan in de provincie Groningen wordt verkocht per maat of gewicht. Sinds 1 Juni 1868 zijn op de korenbeurs te Groningen de schalen afgeschaft als conventioneel middel voor de bepaling van het gewicht per hectoliter. De partijen graan worden gewogen op de grote schalen (dat zijn grote evenaars in weeghokjes aan de kanalen in de stad). Nu worden de korenschalen in de stad ook niet meer geijkt en slechts enkele in de provincie.

De korenschalen moesten afgestreeken worden met een strijkstok. Let dus even op het volgende.

De koreneters (beëdigde meters in de stad) strijken de (halfmud)maten van zich af en bij gebruik van de korenschalen moet men naar zich toe strijken, na eerst de maat gevuld te hebben uit de stortschaal. Vulling door een trechter geschiedt hier niet, zoals in Amsterdam.

Er zijn correctielijsten nodig voor de omrekening van het gevonden gewicht op de metrieke korenschaal naar het werkelijk gewicht per hectoliter. Voor rogge en tarwe is dat 3,5-4 kg., voor boekweit 2-2,5 kg., voor wintergerst 5 kg., zomergerst 4,5 kg., dikke haver 3,5-4 kg. en voor voerhaver 4,5-5 kg. Het koolzaad en inlands lijnzaad wordt uitsluitend per maat verkocht en uitlands per maat of gewicht. De korenschaal van 1/10 liter is helemaal niet in gebruik en 1/5 liter weinig. Dat waren dus de korenschalen van een NED. MAATJE of 2 NED. MAATJE.

Door de groothandel worden ook geen korenschalen ten ijk meer aangeboden wegens hun nieuwe reglement en er worden nog enkele korenschalen op de inhoud van 1/2 liter en 2 deciliter in de provincie aangeboden door commissionairs en opkopers om bij benadering het gewicht der granen te kunnen weten.

Als oorzaak van het overschakelen van de kleine naar de grote weegschalen moet worden gewezen op de boerenprotesten waarbij deze beweerden, dat ze hun graan niet naar waarde en gewicht konden leveren aan de korenbeurs. Deze actie begon in 1862 en was mee het werk van C. Reinders van Groot Zeewijk. Reeds in 1864 besluit de stad Groningen om de verlangde weegtoestellen, dus de evenaars in de weeghuisjes, aan te schaffen en de uitbetaling van de granen geschiedt in het vervolg per hectolitergewicht, gevonden op de grote weegschalen. Pas daarna verschijnen in de kranten de omrekeningstabellen van de kleine schaal naar de grote schaal voor het graan. De boeren hadden wel gelijk toen ze betoogden dat de handelaars hen eeuwen lang hadden bestolen. De graanhandelaars behoorden in heel Nederland tot de elite en velen van hen brachten het tot burgemeester of andere erebaantjes. En daar kwam een eerlijke boer gewoonlijk niet voor in aanmerking.

In 1866 besluit de commissionairsvereniging om de beursnoteringen in de krant in 't vervolg te verstrekken naar het gevonden hectolitergewicht op de grote schaal.

In 1871 stellen de landbouworganisaties voor om in 't vervolg het graan per kg. te verkopen en pas in 1885 geeft de graanhandel aan deze redelijke eis gehoor en bepaalt, dat het graan per 100 kg. zal worden verkocht.

-einde-

HET HOOGELAND ALS WOONGEBIED DOOR DE EEUWEN HEEN, door M.A. Holtman.

Het Hoogeland bestond vóór de bedijkingen uit hogergelegen gebiedjes met daaromheen natuurlijke waterlopen, de prielen en slenken, die na het indijken "maren en ryten of rijten" werden genoemd. De meeste boerderijen tussen de lijn Onderdendam-Middelstum-Garsthuizen en de oude dijk langs de dorpen Baflo, Warffum, Usquert, Uithuizen en Uithuizermeeden lagen vanouds ieder op een hoogte, welke niet altijd was opgeworpen als huiswierde.

Het waren vaak natuurlijke kwelderruggen en stroomruggen die vóór de bedijkingen reeds waren ontstaan. De namen hiervoor waren talrijk op het Groninger Hoogeland, waar vóór de vijftiende eeuw Fries werd gesproken en veel namen voor de verhogingen zijn van afkomst dus fries.

Landtong, wierde (wurd of vurd), valge (felgen, fels, felling, volgher), weer of were, start, riep, houw, kwelderrug, polle, gast of gaast.

Valge in Leens, Warffum, Usquert, enz.

Weer in Zandweer, de Weer bij Stedum, Walsweer, Mensingweer enz

Start in Ropstaart, Katstaartzeuven, Biggestart enz.

De valge komt als perceelsnaam en als streeknaam voor. De bovengenoemde woorden hebben één ding gemeen, ze duiden allemaal een hoogte aan die aan of in de zee lag. De fall komt ook voor als aanduiding van een streep veen. Toch zijn er ook veel verschillen. De staart is gewoonlijk een gerekte landtong van kleine proportie tussen het water. De valge en de weer hebben met de riep gemeen, dat ze vlak aan zee lagen, een natuurlijke hoogte vormden en streepsgewijze werden verdeeld door de aanwonende boeren. De gast werd ook streepsgewijze verdeeld en komt voor in Lutjegast, Grootegast en de Gast waarop Zuid- en Noordhorn liggen. Ook in Wagenborgen is sprake van een gast. Dit zijn uiteraard pleistocene of diluviale gronden. De wierde is een opgeworpen hoogte die door mensenhanden werd gemaakt. Alleen de wierden werden meestal radiaal verdeeld, omdat ze gemeenschappelijk opgeworpen waren en daardoor ook gemeenschappelijk eigendom. Iedere aandeelhouder mocht wonen aan de ossegang (rondweg om de wierde) en kreeg een gedeelte van die weg toegewezen. De eigendom van de landerijen liep toe naar het midden, waardoor de verkaveling dus radiaal of taartpuntsgewijze toeliep. Wierden als Huizinge en Westerenden werden langs, of in de zee aangelegd als haven en hadden een langgerekte vorm met evenwijdig lopende wegen.

Een andere verklaring voor deze evenwijdige wegen wordt gezocht bij de Romeinen, omdat die altijd hun castella bouwden in rechthoekige blokken. Bij de aanleg van een wierde werd gebruik gemaakt van een hooggelegen kwelderrug. Op de plaats van een bron werd gewoonlijk het middelpunt gesticht, waaromheen in een wijde boog de boerderijen geplaatst werden, ieder op een plateau van ongeveer 3 of 4 voeten hoog. Op andere plaatsen waren deze verhogingen blijkbaar niet nodig. In Stitswerd lag op de schone kweldergrond van de rug een laag van ongeveer 60 cm mest. Deze was in de loop van de eeuwen enorm samengeperst door de bovenliggende wierde. Aanvankelijk zal de mestlaag veel hoger zijn geweest. Toen bij de laat Romeinse transgressie (5e-8e eeuw) de zee hoger kwam, werd op de mest een laag van ongeveer 90 cm zoden gebouwd. Hierop was men aanvankelijk veilig, maar rond de 9e eeuw werd de wierde weer met ongeveer 90 cm zoden verhoogd en bovendien werd het rondom ongeveer 30 meter uitgebreid, zodat het dorp de tegenwoordige omvang kreeg. Hierbij zijn wel inbegrepen de afgegraven landen rondom en achter de kerk.

Heel anders was het gesteld met de wierde Rottum. Toen deze in 1905 werd afgegraven vonden de wierdegravers op een diepte van ongeveer 2 meter een complete boerderij, waarbij de geraamtes van de koeien nog aangebonden lagen onder de houten dakconstructie.

Helaas was er in die tijd nagenoeg geen toezicht op de afgravingen en vermeldt Elema alleen, dat er veel hout wordt gevonden, waarvan hij de betekenis niet begreep. De arbeiders wisten het wel, maar hielden wijselijk hun mond en konden zodoende het hout meenemen naar huis en de botten werden voor de lijmbereiding verkocht.

De andere, vorengenoemde hoogten waren allemaal van natuurlijke oorsprong en werden gevormd door de zee bij hevige stormen, waardoor de grond enorm werd opgestuwd en in een lange strook bleef liggen. Gewoonlijk liggen ze oost-west, omdat de zee ten noorden lag. Voorbeelden hiervan zijn alom te zien op het Hogeland. De weg die erlangs loopt, ligt laag en aan weerszijden ligt de landtong hoog. Alle oude wegen in Groningen liggen laag langs de prielen en andere natuurlijke wateren.

In de stroombedding van deze voormalige prielen werd een dijk als waterkering opgeworpen met daarnaast een binnen- en een buitenberm. Na de aanleg van de zeedijken werden deze hamriksdijken overbodig en werden deze als wegen gebruikt. Doordat de dijkjes waren opgeworpen uit zoden, die naast de dijk waren gestoken uit de laagten die aan weerszijden waren gegraven, kregen we hier veel z.g.n. "hainings" die op veel oude kaarten voorkomen.

Ze werden vaak aangegeven als "uitgegraven landen van weinig waarde". Aan de buitenzijde lagen de hainings en aan de binnenzijde de weg voor wagens en de brede binnenberm, waaruit ook zoden konden worden gegraven.

Zo'n voormalige dijk met brede bermen werd later vaak de Brede Weg genoemd en soms staan er nog arbeidershuisjes in de voormalige binnenberm. Na aanleg van de zeedijken werden er vaak sloten gegraven langs zo'n voormalige dijk en daardoor liggen er nu nog erg smalle percelen langs deze voormalige dijken. Een Brede Weg vinden we in Westeremden, Bierum, Kantens enz. De weg lag dus meestal tussen de dijk en de bermsloot. De boeren duldden geen lopers over hun goede land en bovendien was het langs het water de enige plek om droge voeten te houden. De afwatering was enorm slecht en veel sloten waren blijkbaar nog niet gegraven. In het Staatboek der Provinciëlanden uit 1632 zijn door rentmeester Andreas Spanheim vanaf 1719 veel gegevens uit het begin van de 17^e Eeuw gecollecteerd (verzameld), waaruit blijkt dat veel stukken land rond Usquert en Warffum van 20 tot 60 grazen groot waren. Veel boeren bezaten daarin een afgepaald gedeelte en de wateroverlast was soms niet te overzien. Boerderijen lagen dus alleen veilig, als ze bovenop een natuurlijke hoogte lagen. De boerderijen werden op weren en wierden gebouwd. Bij Zandweer gebeurde dat op de weer, dat is de Hoofdstraat van tegenwoordig en later werden verschillende boerderijen buiten het dorp geplaatst, zoals Weersemaheerd (Slob aan de Veilingweg) en Hoykingaheerd in de Weer, die in 1782 op een soort huiswierde werd gesticht in een bocht van de Noorderweg. Maar ook de andere boerderijen in Zandweer stonden oorspronkelijk op de Weer. Het betekent oorspronkelijk "verdediging" of "veiligheid" denk maar aan borstwering.

En de Weer bij Stedum lag oorspronkelijk op de dijk langs de Delf en die had ook een beschermende taak, want die dijk moest het water binnen de Delf houden en zodoende het land vrijwaren van wateroverlast.

-einde-

DAG DER GRONINGER GESCHIEDENIS

De Dag der Groninger Geschiedenis, de jaarlijks terugkerende contactmiddag van Stad & Lande voor particulieren en verenigingen, vindt dit jaar plaats op 22 november in Visvliet. Het thema van deze middag is *Verkeer en Vervoer*. Dit thema wordt in enkele lezingen behandeld.

Na de lezingen is er een informatiemarkt waar particulieren en (historische en genealogische) verenigingen hun historisch onderzoek en hun activiteiten kunnen presenteren.

De Dag der Groninger Geschiedenis is voor leden en niet-leden gratis toegankelijk.

In oktober ontvangt u een volledig programma van deze contactmiddag.

Verenigingen krijgen een inschrijfformulier voor de informatiemarkt toegezonden. Particulieren die hun historische/genealogische activiteiten willen presenteren kunnen contact opnemen met dhr. J. Loer.

Contactpersoon Dag der Groninger Geschiedenis:

J. Loer
Vijverweg 41
9831 SB Aduard
050 - 403 19 65